

К объективным факторам можно отнести разную цивилизационную принадлежность, различные экономические модели и уровни социально-экономического развития, внешнеполитические ориентации, политические режимы, финансовую зависимость ряда постсоветских государств от Запада. Среди субъективных факторов можно отметить накопившиеся исторические обиды, недоверие, рост национализма и русофобии, разные идеологические ориентации, стремление национальных элит к полному господству в своих странах.

Таким образом, в развитии интеграционных процессов на постсоветском пространстве достигнуты определенные успехи. В то же время на пути ее расширения и углубления немало трудностей и препятствий. В связи с этим необходима продуманная интеграционная политика, учитывающая особенности и интересы каждого государства, участвующего в интеграционных процессах.

ЛИТЕРАТУРА

1. Хантингтон, С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон. – М.: АСТ: АСТ: Москва, 2007. – 571 с.
2. Козик, Л.П. Сообщество, Союз, Союзное государство, 1996–2003 / Л.П. Козик. – Минск: ФУ Аинформ, 2004. – 383 с.
3. Рожкова, М.А. Актуальные вопросы Евразийского экономического сообщества / М.А. Рожкова // Законодательство. – 2001. – № 10. – С. 21–27.
4. Союз / Беларусь–Россия. – 2013. – 24 янв.

SUMMARY

The article outlines the main directions, trends and challenges in the development of integration processes in the post-Soviet space, objective factors causing the development of these processes. The processes of formation of the Union State of Belarus and Russia, the Customs Union and the Eurasian Economic Community, the legal and institutional framework for their establishment and development, objective and subjective factors that impede the development of integration processes in the post-Soviet space, the main ways of overcoming them are also analyzed.

Поступила в редакцию 14.01.2014 г.

УДК 321.011(476):339.5

А.В. Ефімовіч,

кандыдат гістарычных навук, дацэнт кафедры паліталогіі і права БДПУ

СТАНАЎЛЕННЕ СУВЕРЭНІТЭТУ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ: ВЫБАР ШЛЯХУ РАЗВІЦЦЯ З УЛІКАМ ЗНЕШНЕЭКАНАМІЧНЫХ ФАКТАРАЎ

Да канца 1980-х гг. у СССР вызначыліся працэсы сістэмнага распаду, якія адбываліся ў народнай гаспадарцы, сацыяльным жыцці, палітычных і міжнацыянальных адносінах. Працяглая эканамічная стагнацыя, выкліканая пераважна экстенсіўнымі метадамі гаспадарання, прывяла да дэфіцыту тавараў народнага спажывання і сацыяльнай напружанасці. На фоне дасягненняў заходнеўрапейскай постіндустрыяльнай цывілізацыі давер савецкіх людзей да сацыялістычных каштоўнасцей знізіўся да крызіснага стану. Заняпад КПСС, якая працягла час з'яўлялася своеасаблівым каркасам палітычнай сістэмы, прывёў да разбалансавання галін улады і аслаблення ўсяго дзяржаўнага арганізма. Дэмакратызацыя і галаснасць спарадзілі хвалю антыкамунізму і антысэмітызму, пашырэнне ліберальных і нацыяналістычных ідэй.

На фоне гэтых і іншых падзей у колах савецкай палітычнай эліты ўзнікла ідэя аб рэарганізацыі саюзнай дзяржавы. Так, многім здавалася, што пашырэнне ў ёй правоў кожнай рэспублікі дазволіць аднавіць колішнюю магутнасць СССР. З гэтай нагоды саюзныя рэспублікі пачалі прымаць Дэкларацыі аб дзяржаўным суверэнітэце. 27 ліпеня 1990 г.

была прынятая такая Дэкларацыя ў БССР. Згодна з Дэкларацыяй аб суверэнітэце, Беларусь абвешчавалася самастойнай дзяржавай з вяршэнствам на яе тэрыторыі Канстытуцыі і законаў Беларускай ССР, паўнаты ўлады рэспубліканскіх органаў, самастойнасці і незалежнасці рэспублікі ў міжнародных зносінах. У той жа час прыняцце Дэкларацыі не азначала ў рэчаіснасці ўзяцце курсу на выхад са складу СССР, як гэта адбывалася ў выпадку з Літвой, Латвіяй і Эстоніяй. Дадзены крок азначаў хутчэй імкненне беларускага кіраўніцтва не адстаць ад іншых саюзных рэспублік, якія прымаюць падобныя дэкларацыі адна за адной. Выхад з СССР не быў папулярны і сярод насельніцтва – так, на рэферэндуме 17 сакавіка 1991 г. 82 % прагаласавала за захаванне СССР і толькі 16 % супраць.

Вынікі рэферэндуму натхнілі прыхільнікаў адзінства на распрацоўку праекта заключэння новай супольнасці – Саюза Суверэнных Дзяржаў (ССД) як «мяккай» дэцэнтралізаванай федэрацыі. У красавіку 1991 г. Прэзідэнт СССР М. Гарбачоў на сустрэчы з вышэйшымі асобамі дзевяці рэспублік («9 + 1») дамовіліся аб хутчэйшым заключэнні новага саюзнага дагавора. Падпісанне адпаведнага дакумента

дэлегацыямі Беларусі, Казахстана, РСФСР, Таджыкістана і Узбекістана планавалася на 20 жніўня 1991 г. Восенню таго ж 1991 г. дагавор належала падпісаць Азербайджану, Кіргізіі, Украіне і Туркменіі. У выніку гэтага факта 12 чэрвеня 1991 г. Вярхоўны Савет БССР прыняў рашэнне падпісаць у жніўні Саюзны дагавор, але сітуацыя рэзка змянілася па прычыне падзей, звязаных з жнівеньскім путчам 1991 г.

Перспектыва поўнага развалу СССР і яго замены канфедэрацыяй, а таксама імкненне ліквідаваць усе дасягненні перабудовы, прымусіла частку вышэйшых урадавых асоб на чале з віцэ-прэзідэнтам СССР Г. Янаевым 19 жніўня пайсці на здзяйсненне дзяржаўнага перавароту. У БССР намаганні путчыстаў падтрымалі Цэнтральны, тры (Магілёўскі, Гродзенскі, Брэсцкі) абласныя камітэты КПБ, старшыня Вярхоўнага Савета М. Дземянцей, Генеральны пракурор БССР В. Шаладонаў і інш. У Маскве вялікую ролю ў падаўленні путчу адыграў Прэзідэнт Расіі Б. Ельцын. Пасля арышту яго ініцыятараў супярэчнасці паміж цэнтральнай і рэспубліканскімі ўладамі яшчэ больш узмацніліся, а Савецкі Саюз канчаткова страціў шанец на існаванне ў сваім ранейшым выглядзе: узору 1922–1990 гг.

25 жніўня 1991 г. было прынята рашэнне аб палітычнай і эканамічнай незалежнасці Беларусі, а Дэкларацыя аб дзяржаўным суверэнітэце БССР набыла статус канстытуцыйнага закона. 19 верасня 1991 г. БССР была перайменавана ў Рэспубліку Беларусь і прынята рашэнне аб змене дзяржаўнай сімволікі. Замест падаўшага ў адстаўку М. Дземянця новым старшынёй (спікерам) Вярхоўнага Савета быў абраны С. Шушкевіч. 2 кастрычніка 1991 г. была прынята заява «Аб прынцыпах знешнепалітычнай дзейнасці Рэспублікі Беларусь», у якой абвешчана імкненне Беларусі да ўступлення ў якасці суверэннай дзяржавы ў АБСЕ.

14 лістапада 1991 г. Дзяржаўны Савет СССР з удзелам кіраўнікоў Беларусі, Казахстана, Кіргізіі, Расіі, Таджыкістана, Туркменіі, Узбекістана на чале з Прэзідэнтам М. Гарбачовым прыняў рашэнне заключыць дагавор аб стварэнні ССД як канфедэрацыі (са сталіцай у г. Мінску). Яго падпісанне было прызначана на 9 снежня 1991 г. З гэтай нагоды ў пачатку снежня кіраўніцтва трох рэспублік – заснавальніц СССР – Б. Ельцын (Расія), Л. Краўчук (Украіна) і С. Шушкевіч (Беларусь) сустрэліся ва ўрадавай рэзідэнцыі ў Белаавежскай пушчы (Віскулі), але па той прычыне, што 1 снежня ўкраінскі народ (90,3 % галасоў) выказаўся за выхад з СССР і поўную незалежнасць сваёй краіны, праект ССД быў адхілены.

Удзельнікі сустрэчы канстатавалі факт, што «Саюз ССР як суб'ект міжнароднага права

і геапалітычная рэальнасць спыняе свае існаванне» і дэансавалі адпаведны дагавор ад 8 снежня 1922 г. Акрамя таго, яны падпісалі пагадненне аб стварэнні Садружнасці Незалежных Дзяржаў (СНД) як міжнароднай (міждзяржаўнай) арганізацыі. 10 снежня Вярхоўны Савет Рэспублікі Беларусь адзінагалосна (за выключэннем дэпутата В. Ціхіні) ратыфікавалі Віскулёўскія пагадненні. Такім чынам, незалежнасць Рэспублікі Беларусь была дасягнута не толькі пад уздзеяннем унутрыпалітычных працэсаў, але і ў выніку распаду СССР. 21 снежня да гэтага рашэння, апроч лідараў трох краін, якія ўдзельнічалі на сустрэчы ў Белаавежскай пушчы, – Расійскай Федэрацыі, Украіны і Рэспублікі Беларусь – далучыліся яшчэ восем рэспублік СССР, заключыўшы Алмацінскія пагадненні.

Канец Савецкага Саюза ў 1991 г. быў пачаткам суверэннай Рэспублікі Беларусь і абрання ёй уласнага шляху эканамічнага і грамадска-палітычнага развіцця.

Набыццё Рэспублікай Беларусь суверэнітэту запатрабавала палітычнай кансалідацыі ўсіх сіл, зацікаўленых у пераадоленні цяжкасцей, з якімі сустрэлася краіна пасля развалу СССР. Дэпутаты выказваліся за неабходнасць датэрміновага пераабрання Вярхоўнага Савета. Яго старшыні (С. Шушкевічу) не ўдалося стабілізаваць палітычнае становішча і ён быў вымушаны падаць у адстаўку. Абранне ў 1994 г. адстаўнага міліцэйскага генерала М. Грыба на пасаду спікера таксама сітуацыі не палепшыла. На фоне несціхаючых канфліктаў паміж лідарамі БНФ і КПБ, паплечнікамі прэм'ер-міністра В. Кебіча і прыхільнікамі рыначных рэформ выявіліся многія недахопы парламенцкай рэспублікі. У беларускім грамадстве пашырылася і запанавала думка аб неабходнасці прыняцця новай Канстытуцыі і ўвядзення прэзідэнцкай формы кіравання. Парламенцкая большасць выступала за наданне прэзідэнту права кантролю за выканаўчай уладай. Падчас працы над праектам Асноўнага закона яго распрацоўшчыкі ў якасці кандыдата на пасаду прэзідэнта разглядалі прэм'ер-міністра В. Кебіча.

15 сакавіка 1994 г. Вярхоўным Саветам Рэспублікі Беларусь была прынята новая, пятая ў гісторыі беларусаў Канстытуцыя. Гэты акт з'явіўся рашучым крокам беларускага грамадства на шляху да рэальнага суверэнітэту і ўмацавання дзяржаўнасці. Паводле Канстытуцыі, Беларусь абвешчана ўнітарнай дэмакратычнай сацыяльнай прававой дзяржавай, якая валодае вяршэнствам і паўнатай улады на сваёй тэрыторыі і самастойна ажыццяўляла ўнутраную і знешнюю палітыку.

23 чэрвеня 1994 г. адбыўся першы тур выбараў Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь,

а 10 ліпеня ў другім туры поўную перамогу на выбарах атрымаў А. Лукашэнка. У ліку прычын таго былі: зразумелая электарату і рэальная для ажыццяўлення выбарчай праграма з абяцаннем выкаранення карупцыі, уздыму эканомікі, пераадолення інфляцыі, інтэграцыі з Расіяй і інш. 20 ліпеня 1994 г. А. Лукашэнка даў клятву на служэнне народу і Айчыне і прыступіў да выканання сваіх абавязкаў галавы дзяржавы і кіраўніка выканаўчай улады.

Перад абраным Прэзідэнтам Рэспублікі Беларусь паўсталі не толькі эканамічныя, але і шэраг палітычных праблем. Адно з такіх пытанняў – якім шляхам ісці далей пры вырашэнні знешнеэканамічных фактараў развіцця суверэннай дзяржавы. Ідэалагі заходняга праекта глабалізацыі, якія прадугледжвалі напрамак развіцця глабалізацыйных працэсаў па найбольш выгадным для заходніх краін сцэнарыі, з атрыманнем імі максімальных пераваг за кошт незаходніх краін, лічылі, што Беларусь павінна прытрымлівацца шляху, які прадпісан заходнімі краінамі, шляху «транзіту» да дэмакратыі і эканомікі заходняга ўзору з дамінаваннем прыватнага сектара. Іншага шляху, згодна з іх тэорыяй, няма і быць не можа. Так, старшыня Каўказскага інстытута міру, дэмакратыі і развіцця, прафесар Г. Нодзіа мяркуе, што «нават тыя, хто падышоў блізка да адкрытага адмаўлення заходняй мадэлі дэмакратыі, накіраванай Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь Аляксандра Лукашэнка, ... не могуць прапанаваць альтэрнатыўнага бачання» [1].

Р. Марш, А. Карасцялёва і К. Лоўсан ва ўводзінах да калектыўнай манаграфіі па Беларусі, выдадзенай у 2002 г., кажуць аб «адмаўленні Беларуссю шляху транзіту» [2]. Падобнай да беларускай мадэлі прытрымліваецца Кітай, імкненне Расіі пры У.У. Пуціне па многіх аспектах рухацца па шляху Беларусі, спрабуючы хаця б часткова кампенсаваць страты, панесеныя ў выніку рэалізацыі курсу на маркетызацыю і вестэрнізацыю ў 90-х гг. XX ст., у разлік не бяруцца. Транзіт, з пункту гледжання заходніх экспертаў, можа быць толькі па вызначаным ідэалагамі заходняга праекта глабалізацыі шляху, а нежаданне яму падпарадкоўвацца трактуецца ўжо як адкат да «камандна-адміністрацыйнай сістэмы» савецкага тыпу [3].

Падобныя меркаванні выказваліся многімі аўтарамі. Так, у 2002 г. супрацоўнік універсітэта Бафа (Вялікабрытанія) К. Лоўсан лічыў магчымым адзначыць, што «існуючае змешванне рынку і адміністрацыйных мер аказалася неэфектыўным у прынясенні эканамічных выгод для Беларусі». Пры гэтым ён прадказваў: «З-за ўнутраных супярэчнасцей у існуючай сістэме эканамічнага ўпраўлення яна не зможа забяспечыць значны ўстойлівы рост».

К. Лоўсан адзначаў, што «замежныя рынкі, якія маглі б эксплуатавацца больш рыначна арыентаванай Беларуссю, магчыма, былі занятыя іншымі» [3, р. 135]. Выхадзец з Беларусі, які атрымаў эканамічную адукацыю на Захадзе, Д. Крывашэў у 2002 г. лічыў: «Эканамічнае будучае краіны вельмі няпэўнае і выздаўленне эканомікі немагчыма без сапраўднага ўключэння Захаду» [4].

Гады, што прайшлі з часу публікацыі дадзеных артыкулаў, эфектыўна абверглі ўсе тэзісы прыхільнікаў безагляднай маркетызацыі Беларусі, якія настойвалі на паскоранай татальнай прыватызацыі без зразумелага тлумачэння яе неабходнасці і скарачэнні дзяржаўнага рэгулявання эканомікі. Эканоміка Беларусі, якая спалучае рыначныя інстытуты з эфектыўным дзяржаўным планаваннем, змагла забяспечыць больш высокі, чым раней, устойлівы эканамічны рост, а па тэмпах ўкаранення на чужыя рынкі краіна значна абагнала шматлікія дзяржавы Усходняй Еўропы, якія падвергліся шокавай трансфармацыі па неаліберальных рэцэптах, страціўшы ў значнай ступені сваю прамысловасць або права ўласнасці на яе. Пры гэтым у найбольш прыбытковыя сферы экспарту, звязаныя з найноўшымі тэхналогіямі, іх не пусцілі, паколькі на іх аддаюць перавагу зарабляць самі лідары глабалізацыі.

Як адзначаюць беларускія эксперты (Д.Г. Ротман і А.М. Данілаў), беларускай мадэллю з'яўляецца «сацыяльна арыентаваная рыначная эканоміка, якая, з аднаго боку, дазваляе захаваць сацыяльныя дасягненні народа, а з другога – залучае выкарыстанне розных механізмаў для павелічэння эфектыўнасці эканамічнай сістэмы і спрыяння ўвядзення новых інавацыйных тэхналогій» [5].

Правільнасць абранага ў 1994 г. беларускага шляху пацвярджаюць вядомыя заходнія спецыялісты, здольныя падняцца над стэрэатыпамі. З. Бжэзінскі звяртае ўвагу: «Я быў скептычна настроены раней, як сведчаць мае працы, з нагоды таго, што шокавая тэрапія будзе мець пазітыўныя вынікі за межамі Цэнтральнай Еўропы. У той час як я сумняваюся, што адкладзеныя або больш арганізаваныя рэформы будуць мець лепшы эффект дзе б там ні было ў посткамуністычным свеце, я адчуваў, што яны маюць лепшы шанец на поспех, будучы паступовымі, чым пры бязладным адначасовым ўкараненні хуткай эканамічнай прыватызацыі і палітычнай дэмакратызацыі» [6].

Такім чынам, беларускі шлях эканамічнага і палітычнага развіцця па сваіх асноўных параметрах з'яўляецца рэальнай і больш прывабнай альтэрнатывай рэформам, прапанаваным заходнімі экспертамі для незаходніх краін, якія апынуліся ў сітуацыі эканамічнага крызісу.

Захаванне дзяржаўнай уласнасці на большую частку вытворчых фондаў фактычна дазволіла прадухіліць іх дэградацыю. Беларускі вытворчы сектар апынуўся ў выгадным становішчы ў параўнанні з аналагічным сектарам краін-суседзяў, якія, ва ўмовах празмернай захопленасці прыватызацыяй, часта гублялі прыватызаваныя вытворчыя магутнасці.

Пазітыўная ацэнка сусветнай эканамічнай супольнасцю стабільнасці ў Беларусі, якая выклікала павышэнне рыначнай вартасці захаваных актываў, дазваляе перайсці да іх паскоранай мадэрнізацыі. Сканцэнтраваныя ў дзяржаўнай уласнасці актывы даюць магчымасць Беларусі мець рэальнае эканамічнае забеспячэнне палітычнага суверэнітэту краіны. Найбольш перспектыўным шляхам для паскарэння мадэрнізацыі дзяржаўнага сектара эканомікі ў сучасных умовах з'яўляецца продаж нязначных пакетаў акцый прадпрыемстваў на сусветных біржах для прыцягнення інвестыцый без страты кантролю над імі з боку дзяржавы і далейшага павелічэння рыначнай вартасці. Вопыт Беларусі па эфектыўным развіцці пераважна дзяржаўнага сектара, за наяўнасць якога заходнія краіны крытыкуюць Беларусь, стане з часам імі ж запатрабаваны.

ЛІТАРАТУРА

1. Nodia, G. How different are postcommunist transitions? / G. Nodia // Democracy after communism: coll. of art. / The Johns Hopkins University Press; ed. by L. Diamond and M.F. Plattner. – Baltimore, 2002. – P. 3–17.
2. March, R.J. Introduction: paradoxes of democratization in post-communist Belarus / E.A. Korosteleva, R. March, K. Lawson // Con-

temporary Belarus: between democracy and dictatorship: coll. of art. / RoutledgeCurzon; ed. by E.A. Korosteleva, C.W. Lawson and R.J. Marsh. – London; New York, 2002. – P. 1–20.

3. Lawson, C.W. Path-dependence and the economy of Belarus: the consequences of late reforms / C.W. Lawson // Contemporary Belarus: between democracy and dictatorship: coll. of art. / RoutledgeCurzon; ed. by E.A. Korosteleva, C.W. Lawson and R.J. Marsh. – London; New York, 2002. – P. 125–136.
4. Krivosheev, D. Belarus's external relations / D. Krivosheev // Contemporary Belarus: between democracy and dictatorship: coll. of art. / RoutledgeCurzon; ed. by E.A. Korosteleva, C.W. Lawson and R.J. Marsh. – London; New York, 2002. – P. 176.
5. Rotman, D.G. President and opposition. Specific features of the Belarusian political scene / D.G. Rotman, A.N. Danilov // Contemporary Belarus: between democracy and dictatorship: coll. of art. / RoutledgeCurzon; ed. by E.A. Korosteleva, C.W. Lawson and R.J. Marsh. – London; New York, 2002. – P. 101–102.
6. Brzezinski, Z. The primacy of history and culture / Z. Brzezinski // Democracy after communism: coll. of art. / The Johns Hopkins University Press; ed. by L. Diamond and M.F. Plattner. – Baltimore, 2002. – P. 194–200.

SUMMARY

The article outlines the stages of the sovereignty formation of the Republic of Belarus in the 90th. The twentieth century. Declaration of State Sovereignty of the Byelorussian SSR, the referendum, March 17, 1991, August 25, 1991; it was decided on the political and economic independence of Belarus, September 19, 1991 the Byelorussian SSR was renamed as the Republic of Belarus, December 8, 1991 decision on the dissolution of the Soviet Union and its reorganization to the CIS. The ideas for further development of the Republic of Belarus: Western project – Belarus as a transit country, Belarus project – market economy efficiently combined with state planning. The way path, continuing state ownership of most of the production assets, actually prevented the Belarusian economy from degradation.

Паступіў у рэдакцыю 14.01.2014 г.

УДК 321.01

С.М. Алейникова,

кандидат социологических наук, ведущий научный сотрудник
НИИ теории и практики государственного управления
Академия управления при Президенте Республики Беларусь

К ПОНЯТИЮ «ДУХОВНОСТЬ»: РЕЛИГИОЗНОЕ, НРАВСТВЕННОЕ ИЛИ ПОЛИТИЧЕСКОЕ?

Именно концепт «духовность» («духовно-нравственное воспитание», «духовное возрождение») на сегодняшний день можно обозначить как один из самых популярных в образовательной среде, политической и профессиональной риторике и в то же время наиболее «размытых» в семантическом плане. Духовность традиционно противопоставляется процессам вестернизации и релятивизации аксиологических систем, выступая в качестве образа безусловного «друга» и одного из главных ориентиров воспитания подрастающего поколения, способствующего межпоколенной трансляции традиционных ценностей и сохра-

нению социокультурной идентичности белорусского общества.

Среди основных проблем в образовательной сфере традиционно выделяют подготовку учителя (педагога), содержание, а также способы (формы, методы) воспитания [1]. Однако ключевой является проблема выявления, осмысления и наполнения, в первую очередь, содержания, то есть проблема понимания духовности в духовно-нравственном воспитании.

В этой связи актуализируется задача выявления основных подходов, изначальных смыслов, анализа наиболее распространенных кон-